

ARTIK DAHA GEÇ EMEKLİ OLUYORUZ

Seyfettin Gürsel*, Gökçe Uysal** ve Ayşenur Acar***

Yönetici Özeti

1990'larda erken emekliliğe izin veren düzenlemeler Türkiye'yi genç emekliler ülkesi durumuna getirmişti. 1999 yılından itibaren yapılan reformlarla bu sürdürülemez duruma çözüm aranmaya başlandı. TÜİK tarafından yayımlanan Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'nin verileri emeklilik yaşını geciktiren düzenlemelerin sınırlı da olsa etkisini hissettirmeye başladığını gösteriyor. 2006 yılından 2010 yılına 35 yaş ve üzeri emekli sayısı 5 milyon 800 binden 7 milyon 100 bine yükselmiş olsa da, veriler genç emeklilerin hem sayısının hem de payının düştüğüne işaret ediyor. Söz konusu dönemde 35-49 yaş grubunda emekli sayısının 941 binden 802 bine, emeklilerin bu nüfus grubu içindeki payının da yüzde 7,1'den yüzde 5,5'e gerilediği gözlemleniyor. Bu azalışta kadınların önemli bir paya sahip olduğunun altı çizilmelidir. 50 yaşın üzerinde ise emekli oranı artmaya devam ediyor.

Emeklilerin bölgesel dağılımına bakıldığında beklendiği gibi yüksek nüfusa sahip Batı bölgeleri öne çıkıyor. Buna karşılık, emekli yoğunlaşmasının göstergesi olarak emekli sayısının 35 yaş ve üzeri nüfusa oranını dikkate aldığımızda, en büyük emekli yoğunlaşmasının Doğu Marmara'da olduğunu, ardından da Ege bölgesinin geldiğini görüyoruz. En düşük yoğunlaşma ise, tahmin edilebileceği gibi, Doğu ve Güney Doğu'da gözlemleniyor.

Emekliliğin görünümü

Emeklilik, Türkiye'nin ekonomi gündemine 1990'lı yıllarda zamanın Başbakanı Süleyman Demirel'in erken emekliliğin yolunu açan düzenlemesiyle girdi. O dönemde sendikaların dillendirdiği en gözde slogan "mezarda emeklilik"ti. Zamanın hükümeti slogana kulak verdi ve emekli olabilmek için kadınların 15 yıl, erkeklerin 20 yıl çalışması yeterli hale geldi. Türkiye'de artık 35-40 yaşlarında emekli olmak olanaklıydı. Bu arada ortalama yaşam süresi de 70'e doğru artıyordu. Ayrıca Hükümetin gençler için iş olanaklarını çoğaltmak gibi bir gerekçesi de vardı. 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde kamuda mali açık devasa boyutlara varmış, ekonomik istikrarsızlık had safhaya ulaşmıştı. Çöküşte erken emekliliğin rolü fazla değildi ama sistem uzun dönemde kesinlikle sürdürülemez durumdaydı. Doğal olarak IMF Türkiye'ye yardım karşılığı pek çok yapısal reformun yanı sıra emeklilik reformunu da şart koştu. Yapılan yeni düzenlemeyle zaman içinde emeklilik yaşının ötelenmesi öngörüldü. 1999 yılında yapılan reformun etkileri istatistiklerde yavaş yavaş görülüyor. Emekli sayısı hızla artıyor ama aynı zamanda daha geç emekli olmaya başladık.

Bu araştırma notunda emeklilik dinamiğini irdeliyoruz. Bu notu izleyecek diğer notlarda da emeklilik sorununun çalışan emekliler, emekli gelirleri gibi diğer veçhelerini ele alacağız. Yaptığımız analizde hem Avrupa'yla karşılaştırma yapmamıza izin veren Eurostat verilerini hem de Türkiye'de emeklilik durumunu bölgesel olarak da incelememize olanak tanıyan Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi verilerini kullanıyoruz.

Avrupa'ya kıyasla hala çok erken emekli oluyoruz

Tablo 1'de emeklilik oranları hem Türkiye hem Avrupa için gösteriliyor. Avrupa ile karşılaştırılabilir olması açısından Eurostat verilerini kullanıyoruz. Erken emekliliğin ne kadar yaygın olduğunun anlaşılabilmesi için Eurostat'ın yaş ayırımını izleyerek emeklilik oranlarını 40-64 yaş ile 65 yaş ve üzeri

* Prof. Dr. Seyfettin Gürsel, Betam, Direktör, seyfettin.gursel@bahcesehir.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Gökçe Uysal, Betam Direktör Yardımcısı, gokce.uysal@bahcesehir.edu.tr

*** Ayşenur Acar, Betam, Araştırma Asistanı, aysenur.acar@bahcesehir.edu.tr

gruplar için ayrı ayrı inceliyoruz. Görüldüğü gibi 65 yaş ve üzerinde emeklilik oranları Türkiye’de (yüzde 35,2) Avrupa’ya kıyasla çok düşük (yüzde86). Aradaki farkın büyük kısmı kadınlardan kaynaklanıyor. Bu durum Türkiye’de kadın işgücüne katılım oranlarının çok düşük olmasının bir yansıması olarak kabul edilmeli. Ancak erkeklerde de dikkat çeken bir fark mevcut. 65 yaş ve üzerinde erkekler içerisinde emeklilerin oranı Türkiye’de yüzde 75,1 iken Avrupa’da yüzde 93,4.

Erken emeklilerin durumunu yansıtmaması açısından analizde dâhil ettiğimiz 40-64 yaş grubunda ise durum tam tersine dönüyor. Bu yaş grubundaki erkekler arasında emeklilik oranları Türkiye’de Avrupa’dakine kıyasla daha yüksek. Verilere göre 40-64 yaş grubundaki erkekler arasında emeklilerin oranı Türkiye’de 72,5 iken Avrupa’da yüzde 51,4. Diğer bir deyişle erkekler Türkiye’de Avrupa’ya kıyasla hâlâ daha erken emekli oluyorlar.

Tablo 1 40-64 ile 65 yaş ve üzeri yaş gruplarında emeklilik oranları

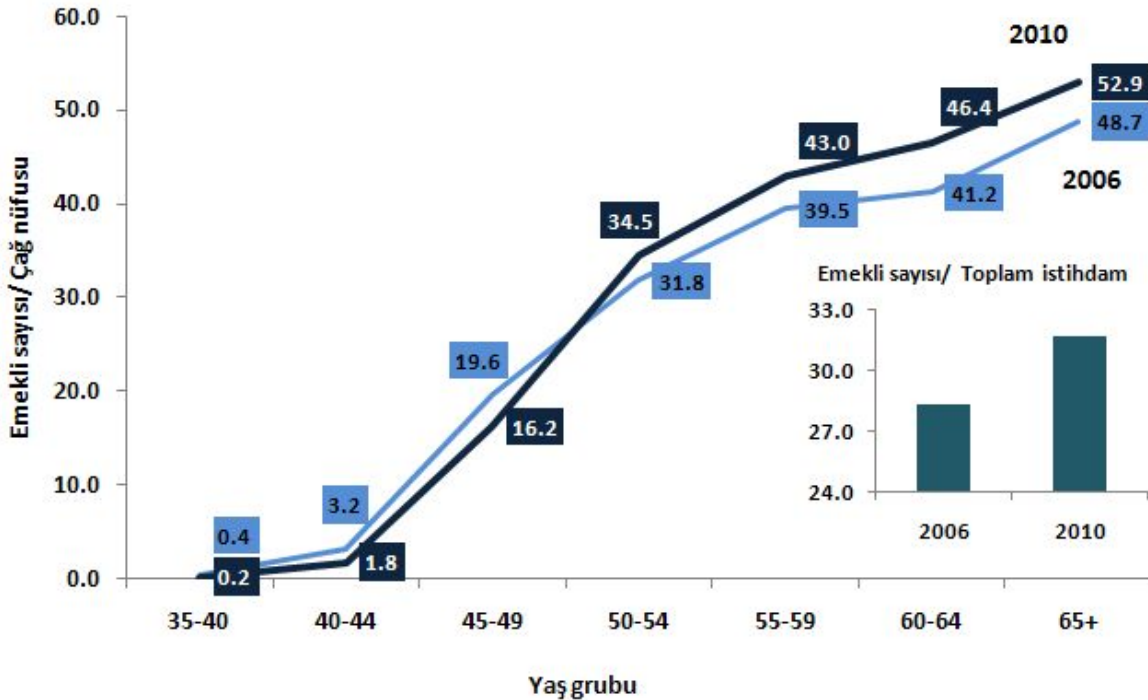
	40-64 yaş			65 yaş ve üzeri		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Türkiye	25,6	72,5	8,7	35,2	75,1	8,9
AB-27	40,5	51,4	34,3	86,0	93,4	79,9

Kaynak: EuroStat, 2011

Genç emekli sayısı azalıyor

Bu araştırma notunda TÜİK’in 2006 yılından itibaren yayınlamaya başladığı Gelir ve Yaşam Koşulları (GYKA) anketinin verilerini kullanarak 2006’dan 2010’a emekli sayılarını inceliyoruz. GYKA yeterince geriye gitmemize izin vermiyor ama Hane halkı İşgücü ve Hane halkı Bütçe anketlerine kıyasla emeklilik konusunda daha fazla ve güvenilir bilgi sağlıyor. Ayrıca GYKA 12 bölge düzeyinde (Düzey 1) veri sunabiliyor.

Şekil 1: Emekli sayısının çağ nüfusa oranı

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi; **Betam**

Gelir bilgileri dâhilinde emekli maaşı aldığını beyan eden bireyleri emekli olarak tanımlıyoruz.¹ Böyle tanımlandığında emekli olmak için gerekli prim ödeme ve çalışma gün sayılarını tamamlamış, ancak

¹ 35 yaşını yaklaşık yasal emeklilik yaşının alt sınırı olarak kabul ediyoruz. 15-34 yaş grubunda da emekli maaşı alan kişilerin olduğunu belirtelim. Bu kişiler çeşitli yollardan emeklilik maaşına hak kazanmış olabilir. Örneğin vefat etmiş eşlerinin ya da babalarının emekli maaşlarını alan çalışmayan kadınların bu grupta olduğunu tahmin ediyoruz. Sayıları 2010’da 8.500’den

emeklilik yaşına gelmediği için emekli maaşı almaya hak kazanmayan bireyler emekli olarak sayılmamış oluyor. Ancak elimizdeki veri bu bireyleri emekli olarak tanımlamamız için gerekli ayrıntıyı içermiyor.

Türkiye’de 35 yaş ve üzeri emekli sayısı 2006’da yaklaşık 5 milyon 800 binden 2010’da 7 milyon 100 bine yükseldi (Ek Tablo 1). Emekli sayısı her yıl ortalama 325 bin artmış. Emeklilerin toplam 35 yaş ve üzeri nüfus içinde oranı da yüzde 23,1’den yüzde 24,9’a yükselmiş (Ek Tablo 1). Dahası, 2006’dan 2010’a istihdam oranının 1,5 yüzde puan (yüzde 41,5’ten 43’e) artmasına rağmen çalışan başına emekli sayısında belirgin bir artış söz konusu: Dört yıl içinde emeklilerin toplam istihdama oranı yüzde 28,3’ten 31,6’ya yükselmiş bulunuyor (Şekil 1 ve Ek Tablo 2). Bu artışlar emekliliğin mali yükünün giderek artmakta olduğunu gösteriyor.

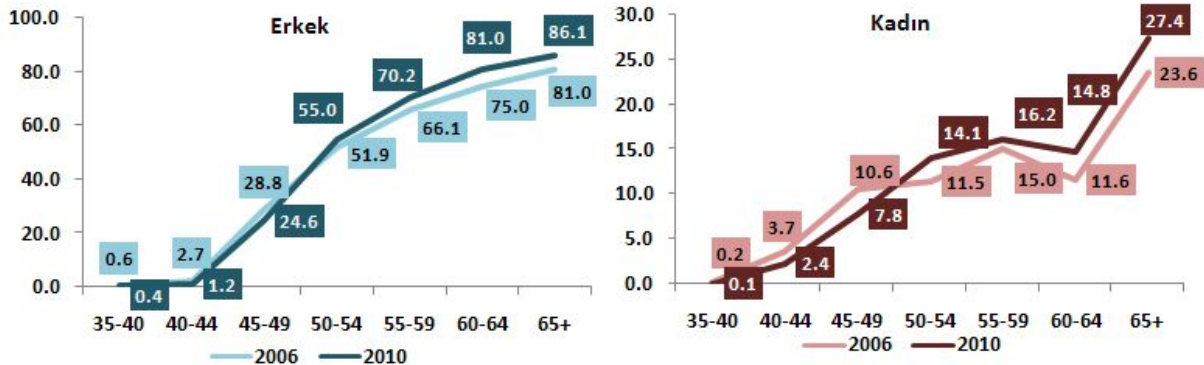
Bununla birlikte reform yapılmıyorsa bu yük hiç kuşkusuz bugün hem daha yüksek hem de daha hızlı artıyor olacaktı. Bunun en bariz kanıtı genç emekli sayısının hem mutlak hem de göreceli olarak azalıyor olması. Nitekim 35-49 yaş grubunda 2006 yılında 941 bin emekli mevcutken bu rakam 2010 yılında 802 bine düşüyor. Bu düşüş her üç yaş grubu (35-39, 40-44, 45-49) için de geçerli. Buna paralel olarak bu yaş gruplarında emekli sayısının çağ nüfusuna oranı da sistematik olarak geriliyor. Şekil 1’de görüldüğü gibi bu oranları içeren 2010 eğrisi 2006 eğrisinin altında. Toplamda 35-49 yaş grubunda emekli sayısının çağ nüfusa oranı yüzde 7,1’den 5,5’e düşüyor. 2000’lerde uygulamaya giren ve emeklilik yaşını ötelemeyi amaçlayan reformun etkisini göstermeye başladığı açıkça görülüyor. Ancak 50 yaş sınırının bir kırılma noktası teşkil ettiğini ve sınırın ötesinde gerek emekli sayısının gerek emeklilik oranının artmakta olduklarına dikkat çekelim (Şekil 1 ve Ek Tablo 1).

Kadınlar eskisine kıyasla daha geç emekli oluyor

Emeklilik sayıları ve yaşları cinsiyet ayırımında incelendiğinde, ortalama emeklilik yaşındaki artışın ağırlıklı olarak kadınlardan kaynaklandığı görülüyor (Şekil 2). 2006’dan 2010’a emekli erkek sayısının 645 binden 575 bine, emekli kadın sayısının ise 296 binden 227 bine gerilediği görülüyor. Emekli sayısındaki düşüş erkeklerde ve kadınlarda benzer olmakla birlikte emekli kadın sayısının, emekli erkek sayısının neredeyse yarısı olduğu dikkat çekiyor. Diğer bir deyişle genç yaşta emekli olan kadınların bu düzenlemelerden görece daha çok etkilendiği sonucuna varılabilir. Erkeklerde genç emekli sayısı yüzde 10,7 oranında azalırken, kadınlarda genç emekli sayısı yüzde 23,3 oranında düşüyor. (Ek Tablo 2).

Her iki cinsiyet için de kırılma yaşının 50 civarında olduğunu, diğer ifadeyle gerek erkeklerde gerek kadınlarda 50 üzeri yaş gruplarında emekli sayılarında ve oranlarında artışların gerçekleştiğini belirtelim. Emeklilerin yaş grubu nüfusuna oranı erkeklerde 50 yaş üzerinde istikrarlı bir şekilde yüzde 51,9’dan yüzde 81’e artıyor. Diğer taraftan kadınlarda emeklilerin çağ nüfusa oranı 50 ila 64 yaş arasında yüzde 15 civarında iken, 65 yaş üzerinde yüzde 27,4’e tırmanıyor. Bu artışın vefat eden eşlerin emeklilik maaşına hak kazanan kadınlardan kaynaklandığını düşünüyoruz.

Şekil 2: Emekli sayısının çağ nüfusa oran

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi; **Betam**

ibarettir (Ek Tablo 4). Buna karşılık 35 yaş ve üzerinde emekli maaşı alan 7 milyon 100 bin kişinin içinde 233 bin kişi (yüzde 3,2) daha önce hiç çalışmadığı halde emekli maaşı almaktadır. Bu kişilerin eşten ya da babadan kalma emekli maaşı alan kişiler ile fiilen hiç çalışmadığı halde çalışıyormuş gibi kaydı yapılmış olup emekliliğe hak kazanan kişilerden oluştuğu tahmin edilebilir.

Emeklilerin en yoğun yaşadığı bölge Doğu Marmara

Emeklilerin Türkiye sathına dağılımının beklendiği gibi nüfus dağılımı ile yakından bağlantılı. 2010 yılında 7 milyon emeklinin 1 milyon 300 bini (yüzde 18,3'ü) İstanbul'da yaşıyor. En az emekli ise 132 binle Kuzey Doğu Anadolu'da bulunuyor (yüzde 1,9'u). Ancak emekli sayısını çağ nüfusa oranladığımızda farklı bir manzarayla karşılaşılıyor. Türkiye genelinde yüzde 24,9 olan yoğunlaşma oranının belirgin ölçüde üzerinde olan üç bölge göze çarpıyor. En büyük yoğunlaşma yüzde 29,1 ile Doğu Marmara. Onu yüzde 28,2 ile Ege takip ediyor. Üçüncü sırada ise yüzde 26,6 oranıyla Batı Karadeniz bulunuyor. Emekli yoğunlaşmasının en düşük olduğu üç bölge ise beklendiği gibi Güney Doğu Anadolu (yüzde 17,5), Kuzey Doğu Anadolu (yüzde 18,3) ve Orta Doğu Anadolu (yüzde 18,8).

Emekliliğin kayıtlı çalışma ile yakın bağı düşünülduğünde gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmanın daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Bununla birlikte emekli yoğunlaşmasında bölgesel dağılımın beklenenden daha az eşitsiz olduğu söylenebilir.

Tablo 2 Bölgelerde emekli sayısı/ çağ nüfusu (2010)

2010	Emekli sayısı (000)	Emeklilerin bölgesel dağılımı (%)	Bölge çağ nüfusu (000)	Toplam emekli/ Bölge çağ nüfusu (%)
TR1- İstanbul	1,308	18,3	5,075	25,8
TR2- Batı Marmara	380	5,3	1,502	25,3
TR3- Ege	1,212	17	4,302	28,2
TR4- Doğu Marmara	821	11,5	2,825	29,1
TR5- Batı Anadolu	686	9,6	2,735	25,1
TR6- Akdeniz	872	12,2	3,771	23,1
TR7- Orta Anadolu	349	4,9	1,523	22,9
TR8- Batı Karadeniz	559	7,8	2,105	26,6
TR9- Doğu Karadeniz	285	4	1,156	24,6
TRA- Kuzey Doğu Anadolu	133	1,9	727	18,3
TRB- Orta Doğu Anadolu	195	2,7	1,039	18,8
TRC- Güney Doğu Anadolu	343	4,8	1,967	17,5
Türkiye	7,144	100	28,727	24,9

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi; **Betam**

Erken emeklilik yüzünden bağımlı nüfus hızlı artıyor

Türkiye nüfusu çabuk yaşıyor. Yaşlanan nüfusun getireceği yükler şimdiden ekonomi politikalarına yön vermeye başladı. Erken emeklilik bağımlı nüfusun yaşlı nüfustan hızlı artabileceğine işaret ediyor. Bu bağlamda önümüzdeki yıllarda emekliliği, emeklileri, gelirlerini ve yaşam koşullarını daha sık tartışıyor olacağız. Bu tartışmaların veri temelli yürütülmesi için daha çok araştırma yapılması ve bu konuda bir farkındalık yaratılması gerekiyor.

Ek Tablolar

Ek Tablo 1: Çağ nüfusta emekli sayısı

Yaş grubu	2006			2010		
	Emekli sayısı (000)	Çağ nüfusu (000)	Emekli/Çağ nüfusu (%)	Emekli sayısı (000)	Çağ nüfusu (000)	Emekli/Çağ nüfusu (%)
35-40	21	4,947	0,4	11	5,374	0,2
40-44	138	4,357	3,2	85	4,843	1,8
45-49	782	3,983	19,6	706	4,351	16,2
50-54	964	3,030	31,8	1,310	3,797	34,5
55-59	968	2,451	39,5	1,311	3,048	43,0
60-64	795	1,929	41,2	1,071	2,307	46,4
65+	2,111	4,331	48,7	2,650	5,007	52,9
Toplam	5,778	25,028	23,1	7,144	28,727	24,9

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi; **Betam**

Ek Tablo 2: Çağ nüfusta kadın ve erkek emekli sayısı

Yaş grubu	Erkek				Kadın			
	2006		2010		2006		2010	
	Emekli sayısı (000)	Emekli/Yaş grubu nüfusu (%)	Emekli sayısı (000)	Emekli/Yaş grubu nüfusu (%)	Emekli sayısı (000)	Emekli/Yaş grubu nüfusu (%)	Emekli sayısı (000)	Emekli/Yaş grubu nüfusu (%)
35-40	16	0,6	10	0,4	5	0,2	2	0,1
40-44	59	2,7	28	1,2	79	3,7	57	2,4
45-49	570	28,8	537	24,6	213	10,6	168	7,8
50-54	791	51,9	1,042	55	172	11,5	269	14,1
55-59	776	66,1	1,062	70,2	192	15	249	16,2
60-64	675	75	893	81	120	11,6	178	14,8
65+	1,538	81	1,876	86,1	573	23,6	773	27,4
Toplam	4,425	36,5	5,448	38,9	1,354	10,5	1,696	11,5

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi; **Betam**

Ek Tablo 3: Emekli sayısı/ Toplam istihdam

2006			2010		
Emekli sayısı	Toplam istihdam (000)	Emekli sayısı/ toplam istihdam (%)	Emekli sayısı (000)	Toplam istihdam (000)	Emekli sayısı/ toplam istihdam (%)
5,778,336	20,423	28,3	7,144	22,594	31,6

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi; **Betam**

Ek Tablo 4: 15-34 yaş grubu emekli sayısı

Yaş grubu	2006		2010	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
15-19	-	-	592	-
20-24	-	-	1,080	-
25-29	-	-	4,072	-
30-34	4,691	-	1,325	1,444

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi; **Betam**